BÖLAJAK ÖQITUVÇILARDA DIDAKTIK IJODKORLIKNI RIVOJLANTIRIŞNING PEDAGOGIK ŞART-ŞAROITLARI VA DIAGNOSTIK MEZONLARI

Şabbazova Nodira Xamzayevna,
Termiz davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvçisi
DOI: 10.67620/yoshlarvailm.0340029

Annotatsiya. Maqolada bölajak öqituvçilarda didaktik ijodkorlikni rivojlantiriş uçun zarur pedagogik şart-şaroitlar hamda uşbu sifatning şakllanganlik darajasini aniqlaş imkonini beruvçi diagnostik mezonlar nazariy-metodik jihatdan asoslanadi. Tadqiqot integrativ adabiyotlar tahlili, qiyosiy-pedagogik tahlil, kategoriyalaş va konseptual modellaştiriş usullariga tayangan. Natijada didaktik ijodkorlikni motivatsion-qadriyatli, kognitiv-loyihaviy, protsessual-ijodiy va refleksiv-baholaş komponentlari birligida diagnostika qiliş modeli taklif etildi. Model mezon, indikator va uç darajali tavsiflar orqali bölajak öqituvçining noan'anaviy didaktik yeçim yaratiş, uni pedagogik vaziyatga moslaştiriş, sinovdan ötkaziş hamda refleksiv takomillaştiriş qobiliyatini baholaşga xizmat qiladi. Şuningdek, ijodiy xavfsiz ta'lim muhiti, muammoli-dizayn topşiriqlari, variantlilik, pedagogik refleksiya va formativ baholaş asosiy pedagogik şartlar sifatida ajratildi.

Kalit sözlar: didaktik ijodkorlik, bölajak öqituvçi, pedagogik şart-şaroit, diagnostika, mezon, indikator, refleksiya, kreativ kompetensiya.

Аннотация. В статье теоретико-методологически обосновываются педагогические условия, необходимые для развития дидактического творчества будущих учителей, а также диагностические критерии, позволяющие определить уровень сформированности данного качества. Исследование основано на методах интегративного анализа литературы, сравнительно-педагогического анализа, категоризации и концептуального моделирования. В результате предложена модель диагностики дидактического творчества, включающая единство мотивационно-ценностного, когнитивно-проектировочного, процессуально-творческого и рефлексивно-оценочного компонентов. Модель служит для оценки способности будущего учителя создавать нестандартные дидактические решения, адаптировать их к педагогической ситуации, апробировать и совершенствовать на основе рефлексии посредством критериев, индикаторов и трехуровневых характеристик. Кроме того, в качестве основных педагогических условий выделены творчески безопасная образовательная среда, проблемно-дизайнерские задания, вариативность, педагогическая рефлексия и формативное оценивание.

Ключевые слова: дидактическое творчество, будущий учитель, педагогические условия, диагностика, критерий, индикатор, рефлексия, креативная компетентность.

Abstract. The article provides a theoretical and methodological justification of the pedagogical conditions necessary for developing the didactic creativity of prospective

teachers, as well as diagnostic criteria that make it possible to determine the level of development of this quality. The study is based on the methods of integrative literature review, comparative pedagogical analysis, categorization, and conceptual modeling. As a result, a diagnostic model of didactic creativity is proposed, integrating four components: motivational-value, cognitive-design, procedural-creative, and reflective-evaluative. Through criteria, indicators, and three-level descriptors, the model serves to assess prospective teachers' abilities to develop unconventional didactic solutions, adapt them to pedagogical situations, test their effectiveness, and improve them through reflection. Furthermore, a creatively safe learning environment, problem-based design tasks, variability, pedagogical reflection, and formative assessment are identified as the main pedagogical conditions.

Keywords: didactic creativity, prospective teacher, pedagogical conditions, diagnostics, criterion, indicator, reflection, creative competence.

Kiriş

Zamonaviy öqituvçining kasbiy tayyorgarligi faqat fan mazmunini biliş va tayyor metodikalarni qöllaş bilan çegaralanmaydi. U öquv vaziyatini tez tahlil qiliş, didaktik maqsadni özgargan şaroitga mos qayta belgilaş, mavjud resurslardan yangi kombinatsiyada foydalaniş va öquvçi ehtiyojiga mos yeçim yaratiş qobiliyatini ham talab etadi. Şu sababli didaktik ijodkorlik pedagogik kompetentlikning qöşimça elementi emas, balki murakkab va noaniq vaziyatlarda samarali pedagogik qaror işlab çiqişni ta'minlaydigan integrativ kasbiy sifat sifatida qaralişi lozim.

Özbekiston oliy ta'limini 2030-yilgaça rivojlantiriş konsepsiyasida kreativ va tizimli fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan kadrlarni tayyorlaş strategik vazifa sifatida belgilangan. 2026-yilda oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar tizimini takomillaştiriş böyiça qabul qilingan yangi yondaşuvlar ham ta'lim, tadqiqot va innovatsiyaning özaro boğliqligini kuçaytirişni talab etadi. Bunday şaroitda pedagogika yönalişidagi talabalarning ijodkorligini baholaş faqat umumiy kreativlik testlariga tayangan holda emas, aynan kasbiy-didaktik faoliyatga xos körsatkiçlar orqali amalga oşirilişi zarur.

Xalqaro tadqiqotlar pre-service teacher ijodkorligi böyiça işlar soni ortayotganini, biroq tuşunçaning talqinlari va ölçaş vositalari hali ham tarqoq ekanini körsatadi. 2014-2024-yillardagi tadqiqotlarni qamrab olgan tizimli şarhda ham bölajak öqituvçilar kontekstiga maxsus moslaştirilgan kreativlik konstruktlari yetarli darajada işlab çiqilmagani qayd etilgan. Demak, didaktik ijodkorlikni pedagogik faoliyatning real birliklari - maqsad, mazmun, topşiriq, vosita, özaro ta'sir, baholaş va refleksiya bilan boğlab diagnostika qiliş muhim metodologik vazifadir.

Tadqiqotning maqsadi bölajak öqituvçilarda didaktik ijodkorlikni rivojlantirişga xizmat qiladigan pedagogik şart-şaroitlarni tizimlaştiriş hamda uning şakllanganlik darajasini aniqlaş uçun mezon-indikatorli diagnostik modelni işlab çiqişdan iborat.

Materiallar va metodlar

Tadqiqot nazariy-konseptual dizaynda olib borildi. Manbalar korpusiga pedagogik kreativlik, teacher creativity, pedagogik dizayn, design thinking, muammoli ta'lim,

refleksiv amaliyot va bölajak öqituvçilar tayyorgarligiga oid 2021-2026-yillardagi ilmiy işlar, şuningdek UNESCO va OECDning kompetensiyaviy yondaşuvga doir hujjatlari kiritildi. Mahalliy kontekstni aniqlaş uçun oliy ta'limni rivojlantiriş böyiça amaldagi strategik hujjatlar va muallifning didaktik ijodkorlikka oid avvalgi işlaridagi konseptual natijalar qiyosiy tahlil qilindi.

Tahlil tört bosqiçda amalga oşirildi: birinçi bosqiçda didaktik ijodkorlikning semantik yadrosi va unga yaqin tuşunçalar ajratildi; ikkinçi bosqiçda kreativ kasbiy faoliyatni yuzaga çiqaradigan şaroitlar kodlandi; uçinçi bosqiçda kuzatilişi mumkin bölgan xulqiy va mahsuliy indikatorlar guruhlandi; törtinçi bosqiçda mezonlar özaro boğliq komponentlarga birlaştirildi. Diagnostik modelni şakllantirişda mazmuniy moslik, kuzatiluvçanlik, pedagogik ölçaş imkoniyati va rivojlantiruvçi baholaşga xizmat qiliş tamoyillari asos qilib olindi.

Mazkur maqolada tajriba-sinov natijalari keltirilmaydi. Taklif etilayotgan model nazariy sintez natijasi bölib, undan keyingi empirik validatsiyada ekspert baholaş, rubrika işonçliligi, faktor tuzilmasi va mezonlararo boğlaniş körsatkiçlarini tekşiriş talab etiladi.

Natijalar

Adabiyotlar sintezi didaktik ijodkorlikni faqat yangi ğoya topiş qobiliyati bilan tenglaştiriş metodik jihatdan tor ekanini körsatdi. Öqituvçilik faoliyatida ğoyaning originalligi uning pedagogik maqsadga muvofiqligi, öquvçining yoş va individual xususiyatlariga mosligi, resurs jihatdan amalga oşirilişi va natijani baholaş imkoniyati bilan birga qaralişi kerak. Şundan kelib çiqib, didaktik ijodkorlikning törtta özaro boğliq komponenti ajratildi.

Birinçi komponent - motivatsion-qadriyatli komponent - pedagogik yangilikka oçiqlik, noma'lum vaziyatdan qoçmaslik, öquvçi taşabbusini qadrlaş va ijodiy riskni kasbiy rivojlanişning tabiiy elementi sifatida qabul qilişni qamrab oladi. Ikkinçi komponent - kognitiv-loyihaviy komponent - didaktik muammoni qayta ramkalaş, bir maqsadga bir neça metodik yeçim işlab çiqiş, fan mazmuni bilan pedagogik texnologiyalarni asosli boğlaş qobiliyatini ifodalaydi. Uçinçi komponent - protsessual-ijodiy komponent - ğoyani topşiriq, dars fragmenti, baholaş vositasi yoki öquv materiali körinişidagi amaliy prototipga aylantiriş bilan boğliq. Törtinçi komponent - refleksiv-baholaş komponenti - yaratilgan yeçimni mezonlar asosida tahlil qiliş, fikr-mulohazani qabul qiliş va qayta loyihalaş qobiliyatini anglatadi.

Pedagogik şart-şaroitlar beş guruhga birlaştirildi. Birinçisi, xato va alternativ fikrni jazolamaydigan ijodiy xavfsiz muhitdir. Ikkinçisi, bitta töğri javobga emas, variantlar yaratişga majbur qiladigan oçiq didaktik topşiriqlardir. Uçinçisi, real yoki realga yaqin pedagogik vaziyatlardan foydalaniş bölib, bu ğoyaning amaliy qiymatini tekşiradi. Törtinçisi, mikroöqitiş, prototiplaş va tengdoşlar fikr-mulohazasini birlaştirgan iterativ faoliyatdir. Beşinçisi, yakuniy natijani emas, ğoya evolyutsiyasini ham hisobga oladigan formativ baholaş va refleksiyadir.

1-jadval

Mezon	Asosiy indikatorlar	Yuqori daraja tavsifi
Motivatsion-qadriyatli	yangilikka oçiqlik; pedagogik taşabbus; noaniqlikka tolerantlik	Talaba muammoni mustaqil izlaydi, alternativlarni ongli ravişda sinaydi va ijodiy riskni asoslaydi.
Kognitiv-loyihaviy	muammoni qayta ramkalaş; ğoya fluency; metodlarni moslaştiriş	Bir vaziyat uçun bir neçta asoslangan didaktik dizayn variantlarini işlab çiqadi.
Protsessual-ijodiy	prototiplaş; resurslarni noodatiy kombinatsiyalaş; implementatsiya	Ğoyani işlaydigan dars fragmenti, topşiriq yoki baholaş vositasiga aylantiradi.
Refleksiv-baholaş	özini baholaş; fikr-mulohaza bilan işlaş; qayta dizayn	Yeçimning kuçli va zaif tomonlarini dalillaydi hamda fikr-mulohaza asosida takomillaştiradi.

Diagnostika uçun uç darajali şkala taklif etiladi: reproduktiv, konstruktiv va transformativ. Reproduktiv darajada talaba tayyor metodik namunani ozgina özgartiradi va tanlovini çeklangan asoslaydi. Konstruktiv darajada u maqsadga mos bir neça variant yaratadi, ulardan birini vaziyat xususiyatlariga köra tanlaydi va amaliy prototip işlab çiqadi. Transformativ darajada esa talaba muammoning özini qayta talqin qiladi, bir neçta resurs va yondaşuvni yangi kombinatsiyada birlaştiradi, natijani dalillar asosida baholaydi va qayta loyihalaydi.

Taklif etilgan modelning muhim xususiyati şundaki, diagnostika rivojlantiriş jarayonidan ajratilmaydi. Har bir mezon ayni paytda öquv topşiriği dizayni uçun yönaliş beradi: masalan, ğoya fluency indikatorini rivojlantiriş uçun “bir maqsad - beş metodik yeçim” topşiriği, refleksiv komponent uçun esa mikroöqitiş videosini mezonlar asosida qayta tahlil qiliş işlatilişi mumkin.

Muhokama

Natijalar teacher creativity böyiça zamonaviy tadqiqotlardagi ikki muhim tendensiya bilan uyğunlaşadi. Birinçidan, kreativlikni faqat şaxsiy xususiyat emas, muhit va topşiriq dizayniga boğliq rivojlanuvçi kompetensiya sifatida köriş kuçaymoqda. Masalan, hisoblaş ta’limiga integratsiyalangan maxsus kreativlik intervensiyasi bölajak boşlanğiç sinf öqituvçilarining şaxs, jarayon va mahsulot bilan boğliq kreativ körsatkiçlarini yaxşilagan. Ikkinçidan, design thinkingga asoslangan tayyorgarlik bölajak öqituvçilarning dars loyihalaş va muammoga yeçim işlab çiqiş imkoniyatlarini kengaytiradi.

Taklif qilinayotgan model umumiy kreativlik testlaridan farqli ravişda didaktik faoliyat mahsulini baholaşga yönaltirilgan. Bu yondaşuv kreativ ğoyaning pedagogik qiymatini tekşirişga imkon beradi. Biroq diagnostik rubrika normativ baholaş vositasiga aylanişidan oldin turli pedagogika yönalişlari, kurslar va öquv fanlarida empirik tekşiruvdan ötkazilişi kerak. Ayniqsa, mezonlarning fan sohasiga boğliqligi, baholovçilararo moslik va talabaning oldingi metodik tajribasi natijalarga ta’sir qilişi mumkin.

Mahalliy pedagogik ta’lim uçun modelning amaliy qiymati didaktik ijodkorlikni

alohida mavzu sifatida emas, metodika fanlari, pedagogik amaliyot va mikroöqitiş jarayonining kesişgan nuqtasida baholaş imkoniyatidadir. Şu tariqa diagnostika yakuniy nazorat vositasi bölib qolmay, individual rivojlaniş trayektoriyasini belgilaş mexanizmiga aylanadi.

Xulosa

Bölajak öqituvçilarda didaktik ijodkorlikning şakllanişi öz-özidan yuz bermaydi; u ijodiy xavfsiz muhit, oçiq va muammoli topşiriqlar, real pedagogik vaziyatlar, iterativ prototiplaş, refleksiya va formativ baholaş uyğunligida rivojlanadi. Taklif etilgan tört komponentli diagnostik model didaktik ijodkorlikni motivatsion-qadriyatli, kognitiv-loyihaviy, protsessual-ijodiy va refleksiv-baholaş mezonlari orqali aniqlaşni nazarda tutadi. Uşbu model keyingi tajriba-sinov bosqiçida rubrika işonçliligi va validligini tekşiriş uçun nazariy asos vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., Törayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari: öquv-metodik qöllanma. Toşkent, 2015.
2. Tolipov Ö.Q., Usmonboyeva M.H. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari: öquv qöllanma. Toşkent: Fan, 2006.
3. Azizxöjayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat: öquv qöllanma. Toşkent: Özbekiston Yozuvçilar uyuşmasi Adabiyot jamğarmasi naşriyoti, 2006.
4. Xoliqov A.A. Pedagogik mahorat: darslik. Toşkent: Iqtisod-moliya, 2011.
5. Işmuhamedov R.J., Abduqodirov A.A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar: Toşkent: Iste'dod, 2008.
6. Mavlonova R.A. Umumiy pedagogika: darslik. Toşkent: Fan va texnologiya, 2018.
7. Rahmonqulova N.X., Matnazarova K.O. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Toşkent: Özbekiston faylasuflari milliy jamiyati naşriyoti, 2010.
8. Yöldoşev J.Ğ., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. Toşkent: Öqituvçi, 2004.
9. Şabbazova N.X. Boşlanğiç ta'lim öqituvçilarini tayyorlaşda ijodkorlikni rivojlantiriş: xorijiy tajriba va milliy model. Maktabgaça va maktab ta'limi, 2026.
10. Şabbazova N.X. Didaktik topşiriqlar tizimi orqali talabalarning ijodiy salohiyatini rivojlantiriş. Pedagogik mahorat, 2025.
11. Şabbazova N.X. Bölajak öqituvçilarning kasbiy ijodkorligini rivojlantirişda klaster integratsiyasi va refleksiv yondaşuvning örni. Maktabgaça va maktab ta'limi, 2026.